
MAGYAR – NÉMET EGYÜTTMŰKÖDÉS ROMÁNIÁBAN AZ 1920-AS ÉVEKBEN

Marchut Réka

A romániai magyarok és németek együttműködési törekvései a választásokon az 1920-as években

Az első világháborút követően a győztes nagyhatalmak nem az etnikai határokat vették figyelembe az államhatárok meghúzásánál, így etnikailag heterogén államok jöttek létre az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területén illetve területéből. A létrejövő új utódállamok közül kettő teljesen újonnan alakult, Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Románia pedig történetének legnagyobb kiterjedését nyerte el a területgyarapodások miatt. Az etnikailag heterogén államok megszületése miatt szükség volt a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszerre, ami arra volt hivatott, hogy a kisebbségek kulturális, gazdasági, anyanyelvi jogainak érvényesítését betartassa az államokkal.

A trianoni békeszerződés következtében három millió magyar került a határon túlra, közülük másfél millióan Románia területére, ezzel Románia számban és arányban legnagyobb kisebbsége a magyar lett. A második legnagyobb kisebbségnek pedig a német számított. A Magyarországról elcsatolt területek etnikai összetétele az *1. táblázat* szerint nézett ki.

A kisebbségi jogok hatékony érdekérvényesítésének egyik eszközüül kínálkozott a kisebbségek együttműködése, kisebbségi blokk létrehozása. A magyar kisebbség számára a leginkább járhatónak tűnő út a helyi német kisebbséggel történő szövetkezés lehetett volna, ám az egész két világháború közötti időszakban ez csupán 1927-es országgyűlési választások alkalmával valósult meg.

1. táblázat. *Romániához csatolt volt magyarországi területeken élő magyarok, románok, németek (1910; 1920)*

Népszám- lálás	románok		magyarok		németek		Összla- kosság száma
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	
1910	2 824 177	54	1 661 110	32	553 902	10,6	5 232 024
1920	2 930 813	58	1 305 753	26	534 427	10,6	5 063 224

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy bár csak egyszer és rövid ideig valósult meg a kooperáció a két kisebbség között, mégis milyen törekvések voltak a '20-as évek elejétől kezdődően ennek megvalósítására. Az együttműködés történetiségének bemutatásával rá szeretnék mutatni azokra az erőkre és körülményekre, amik ennek az együttműködésnek alakítói, többnyire gátlói voltak. A teljes bemutatáshoz mindenképpen szükség lenne a lokális kutatásokra is. Ezek most még hiányoznak. A tanulmány forrásbázisául diplomáciai anyagok szolgálnak, és azt a kérdést fogjuk tudni megválaszolni, hogy diplomáciai szintről nézve, milyen lehetőségei, akadályai voltak az együttműködésnek, s nem utolsósorban, hogy Budapest és Berlin hogyan próbált hatni a saját kisebbségeire Romániában. Az alábbiakban a történeti előzmények bemutatásával arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy már az impériumváltást követően milyen nehézségekkel terhelten jött szóba egyáltalán a kooperálás lehetősége.

Történeti előzmények

Románia Magyarországtól elcsatolt részein a magyar–német együttélés már sok évszázados múltra tekintett vissza, de a 19. századtól kezdődően a modern nacionalizmusnak, az 1848/49-es sebtől pedig annak védekező jellegének és az ebből eredő dualizmus kori magyarosítási politikának, valamint 1871-ben az egységes Németország létrejöttének köszönhetően ez a kapcsolat korántsem volt feszültségmentes. Az erdélyi szászok a középkor óta, az Árpád-házi-királyoktól kapott kiváltságoknak köszönhetően messzemenő autonómiát élveztek, ám miután

1848/49-ben a szászok az osztrák csapatokkal harcoltak a magyarok ellen, 1876-ban a magyar országgyűlés megfosztotta őket autonómiájuktól, Magyarország egyik nemzetisége lettek, a szász evangélikus egyház azonban továbbra is autonómiát élvezett.¹

Ilyen történeti előzményekkel jutunk el 1918 őszére, amikor Erdély, a Bánság, a Partium és Máramaros román uralom alá került. Egészen az ezredfordulóig élt a magyar, a szász és a román történetírásban is az a nézőpont, hogy a szászok kitörő lelkesedéssel fogadták Erdély Romániához csatlakozását. Ezt többek között Vasile Ciobanu is cáfolja 2001-ben megjelent könyvében.² Rámutat arra az összetettségre, ami a szász vezetés szempontjait és megnyilvánulásait alakította. A háború utáni erdélyi kérdés alakulásának kiemelkedő epizódját jelentették a magyar–román tárgyalások 1918. november 13–14-én Aradon, ahol az október 31-én alakuló Károlyi-kormányt Jászi Oszkár tárca nélküli nemzetiségügyi miniszter képviselte. A román tárgyalóköldöttség vezetője Iuliu Maniu volt, másik vezető egyénisége pedig Vasile Goldis. A tárgyalási alapot a Román Nemzeti Tanács által megfogalmazott memorandum adta, mely 26 vármegyényi területre jelentette be igényét.³ A tárgyalásokon a Magyarországi Német Nemzeti Tanács képviselőjében részt vett Neugeboren Emil valamint a Bánsági Sváb Nemzeti Tanács elnöke, Striegl. F. József is, akik román kérésre elvileg csak hallgatók lettek volna, de Neugeboren fel is szólalt. Magyarország területi integritása mellett szólalt felt, kinyilvánítva, hogy a szászok lojálisak maradnak a hazához.⁴ A magyar ajánlat az ország területi integritása jegyében föderalizmust, kantoni rendszer bevezetését kínálta, ám ez a román félnek már kevés volt, és a magyar köldöttség teljes kudarcot vallva érkezett vissza Budapestre.

¹ Szabó M. Attila: Betekintés az erdélyi szászok autonómiájába. In: Történelmi autonómiák a Kárpát-medencében. Szerk.: Hermann Gusztáv Mihály – Kolombán Zsuzsánna. Csíkszereda, 2004. 24–34.

² Ciobanu, Vasile: *Contributii la cunoasterea istoriei sasilor transilvaneni 1918–1944*. Editura Hora, Sibiu, 2001.

³ Szarka László: *Iratok az 1918. novemberi aradi magyar–román tárgyalások történetéhez*. Regio, 1994/3. (<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00019/pdf/09.pdf> Letöltés: 2018. október 26.)

⁴ Ciobanu, Vasile: *I.m.* 37.

Az aradi tárgyalások utáni napon a Román Nemzeti Tanács elhatározta, hogy december 1-jére egyesülési nemzetgyűlést hívnak össze Gyulafehérvárra. Ezt követően a szebeni székhelyű Német-Szász Nemzeti Tanács tárgyalásokat kezdett a budapesti szász képviselőkkel. Hans Otto Roth szerencsétlennek nevezte Neugeboren aradi felszólalását, August Gmeiner pedig egyenesen Neugeboren és Rudolf Brandsch⁵ visszahívását kezdeményezte, hogy ne képviseljék a szászok ügyét. H. O. Roth szabta meg a követendő szász politika irányát, mely a semlegesség alapján állt. Óvatosságból Roth visszautasította Bethlen István kérését is,⁶ aki azt kérte, hogy találkozzanak Marosvásárhelyen, hogy meg tudják beszélni a közös érdekeik védelmét a románokkal szemben.⁷

Ezek után 1918. november 20-án megkezdődtek a tárgyalások a Román Nemzeti Tanács (Consiliul National Roman Central – C.N.R.C.) és a Magyarországi Német Nemzeti Tanács között. A C.N.R.C. nevében Ion Erdélyi (Ardeleanu) azt kérte a németektől, hogy a december elején esedékes nemzeti gyűlés összehívására már tisztázzák az álláspontjukat. Ez nem történt meg, de december elején a Bukarestben élő 3000 szász csatlakozott a gyulafehérvári határozatokhoz. Bár a Monitorul Oficial 1918. december 18-i számában közölték Erdély egyesülését Romániával, mégis voltak olyan szász vezetők, köztük a szász evangélikus püspök Friedrich Teutsch is, akik óvatosságra intettek, és azt képviselték, hogy meg kell várni a békekonferencia határozatát.⁸ 1918. december 30-ára a szászok megfogalmaztak egy memorandumot, hogy elfogadják a gyulafehérvári határozatokat, de bizonyos jogokat követelnek a román állam-

⁵ November közepéig még Rudolf Brandsch is úgy gondolta, hogy széleskörű autonómiával Magyarország területén fognak maradni. Lásd Brandsch 1918. november 15-i jelentését: *Unirea din 1918 – implinire si speranta*. Szerk.: Ciobanu, Vasile – Sofronie, Mihai. K.n., Sibiu, 1994. 164–167.

⁶ Bethlen István ekkor az Erdélyi Szövetség elnöke. 1918. október végén visszatért erdélyi birtokára, ahol alig egy héttel később menekülésre kényszerült a mezősámsondi románok elől. Lásd: Ablonczy Balázs: „Bethlen István erdélyisége”. Kommentár, 2013/5. (http://kommentar.info.hu/iras/2013_5/_bethlen_istvan_erdelyisege Letöltés: 2018. október 29.)

⁷ Ciobanu, Vasile: *I.m.* 39.

⁸ U.o. 47.

tól: önrendelkezési jogot, szabad nyelvhasználatot, vallási iskolák szabadságát és egyházi autonómiát. Vasile Goldis azt az ígéretet tette, hogy a kisebbségi jogokat tartalmazni fogja az új alkotmány is; tudjuk, nem tartalmazta. 1919. január 8-án Medgyesén tartott szász gyűlésen 138 szász képviselő jelenlétében, azzal együtt, hogy voltak ellenvélemények, elfogadták Erdély egyesülését Romániával. Egon Franz von Fürstenberg, budapesti német konzul jelentésében azonban rávilágított arra, hogy az egyöntetűséget csak úgy tudták megvalósítani, hogy az ellenvéleményen lévőket felszólították, hogy hagyják el az ülést a szavazás előtt. Így történt az meg, hogy pl. Teutsch püspök sem vett részt a szavazáson.⁹

Hangsúlyoznunk kell, hogy ekkor csak a szászok nyilvánították ki csatlakozásukat Romániához, 1919 őszére azonban a romániai németek egy közösségként jelentek meg. 1919 szeptemberében a romániai németek közös összejövetelt tartottak Temesvárott, kötelező pártprogramot fogadtak el, amelyben a gyulafehérvári határozatokat elismerték.¹⁰ Az 1919. november 6-án megtartott 4. sz. segesvári szász gyűlésen a medgyesi nyilatkozatot megerősítették és a temesvári pártprogram szellemében a „nagyromániai németek” számára követelték kisebbségi jogaikat.¹¹ Hiba lenne azonban mindebből arra következtetni, hogy a romániai németek egységes valós politikai, kulturális közösséget alkottak volna. Történeti gyökerek különbözőségeiből adódó törésvonalak voltak az erdélyi szászok, bánáti svábok és a szatmári svábok között. A századfordulóra erősen asszimilálódó szatmári svábok döntő része gyanakodva figyelte az oda-küldött szász vezetők erősen germán nacionalista törekvéseit.

Ilyen körülményekkel terhelt kellett valahogyan az utat megkeresni egymáshoz a romániai magyar és a német kisebbségnek. Mindezt csak a sérelmi politika túlhaladásával lehetett megtenni. Ez a túlhaladó politikai attitűd a romániai magyar kisebbségi elitben sokkal inkább megvolt, mint Budapesten. Mind a magyar, mind a német kisebbségi politikai elitben megvoltak azok a személyek, akik erre képesek voltak. Egy lény-

⁹ U.o. 55–58.

¹⁰ Szász Zsombor: *Erdély Romániában. Népkisebbségi tanulmány*. Budapest, 1927. 279.

¹¹ A segesvári gyűlés határozatát lásd: *Quellen zur Geschichte der Siebenbürgen Sachsen 1191-1975*. Gyűjtötte és jegyzetelte: Wagner, Ernst. Köln/Wien, 1976. 268–271.

ges különbség azonban volt: míg a romániai németek már a kisebbségi lét-helyzetben gyakorlottak voltak, rendelkeztek azokkal a tapasztalatokkal, amelyek egy ilyen létehez szükségesek, a magyar kisebbség a trianoni sokk után felocsúdva e téren még csak gyerekcipőben járt.¹²

Politikai keretek

A történeti előzmények után vessünk rövid pillantást arra a romániai belpolitikai helyzetre, amelyben a kisebbségek megpróbálták politikailag aktivizálódni. 1919–1922 között az Erdélyi Román Nemzeti Párt (Partidul National Roman din Transilvania) színeiben Alexandru Vaida-Voevod és a néppárti (Partidul Poporului) Alexandru Averescu által vezetett kormányok alatt lezajlott az impériumváltás. 1922–1926 között liberális kormányzás (Partidul National Liberal) volt Ion Bratianu vezetése alatt, amikor az egységes nemzetállam megteremtése volt a legfőbb cél és a kisebbségekkel szemben diszkriminációs stratégiát érvényesítettek. 1926–1927-ben a kormányok sűrűn váltották egymást: újra kormányfői pozícióba került Averescu, őt követően Barbu Stirbey, majd ismét a liberálisok vették át a kormányrudat. 1928-tól pedig a nemzeti parasztpárti (Partidul National Taranesc) Iuliu Maniu lett a miniszterelnök.¹³

A román királyságban kétkamarás országgyűlés működött: a szenátorház és a képviselőház. Ahhoz, hogy egy párt mandátumhoz jusson, országosan 2%-os bekerülési küszöböt kellett átlépni, vagy egy-egy megyében abszolút többséget kellett szerezni. Ha abból indulunk ki, hogy Nagy-Románián belül a magyarok aránya kb. 8% volt, a németek pedig 4%, akkor ez elvileg nem jelenthetett nagy problémát. De ha

¹² És még ezzel együtt is előnyben voltak e téren a csehszlovákiai és a jugoszláviai magyarokkal szemben, mert Erdély hosszantartó különállósága egy tipikusan erdélyi magyar léte kiérlelt, de a Felvidék, Kárpátalja és a Délvidék esetében erről nem beszélhetünk.

¹³ Bárdi Nándor: *A romániai magyar kisebbség a két világháború között*. In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk.: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. 90.

figyelembe vesszük a romániai választójogot,¹⁴ mely ugyan általános, tikos választójog volt, de csak a 21. életévet betöltött férfiak számára. És ha még hozzávesszük azt, hogy az 1924-es állampolgársági törvény az állampolgárságot az 1918-as lakhelyhez és illetőséghez kötötte, valamint azt, hogy a választókerületek határait úgy szabták meg, hogy lehetőleg mindenhol román többség legyen; így könnyen ráláthatunk arra a tényre, hogy a németek esetében az önálló indulás a választásokon gyakorlatilag lehetetlen volt, a magyarok esetében pedig nagyon nehéz.

A németek számára így a politizálás két útja volt járható: paktum-politika a román pártokkal vagy a kisebbségi blokk. A weimari külpolitika a térség német közösségeit arra ösztönözte, hogy a mindenkor regnáló kormánypárttal keressék az együttműködést, és óvakodjanak a többi kisebbségtől, különösen a magyartól, mert az veszélyes lehet rájuk nézve.¹⁵ Már részt vettek az 1919-es novemberi választásokon is, melynek eredményeképpen a szászok 8 mandátumot szereztek az alsóházban, hármat pedig a szenátorok között, a svábok pedig 10 képviselőt küldhettek. A választások után a szász és a sváb képviselők együtt megalakították a Nagyromániai Német Néppártot (Deutsche Volkspartei in Grossrumänien), melynek elnöke Brandsch lett, alelnöke a sváb Karl von Möller, titkára pedig a szász Hans Otto Roth.¹⁶ Valójában azonban a szász vezetés is megosztott volt. Az egyik irányt Rudolf Brandsch képviselte, aki nagyon céltudatosan a német öntudat erősítését tartotta lényegesnek és a román kormánnyal sem kereste a kompromisszumokat. A másik irányt pedig Hans Otto Roth neve fémjelzte, aki a kisebbségi jogok érvényesülésének lehetőségét a kompromisszumos politikában látta.¹⁷

¹⁴ 1918-ban még csak a Regátban hatályos választójogi törvényt tudtak hozni, 1919-ben külön választójogi törvényt iktattak be Bukovinára és külön Erdélyre. A háromféle választójogi törvény egységesítésére az 1923-as alkotmányban került sor.

¹⁵ Tilkovszky Loránt: *Erdély nemzetiségei és a weimari Németország diplomáciája*. Századok, 1983. 1100.

¹⁶ Ciobanu, Vasile: *I.m.* 162.

¹⁷ Hans Otto Roth és Rudolf Brandsch gondolkodásmódjának, politikai szerepvállalásának összevetését lásd: Orosz László: *Adalékok a két világháború közötti erdélyi szász politikai gondolkodáshoz*. In: *Historia est lux veritatis*. Szakály Sándor köszöntése 60.

A magyar kisebbség számára három út jelentett alternatívát: a németeknél említett kettőn kívül az önálló indulás. Amint azt már fentebb láthattuk, a szász vezetők a román politikusokkal gyakorlatilag folyamatosan tárgyaltak, kapcsolatban voltak, kompromisszumokat kötöttek, és bár nem egyöntetűen, de Erdély egyesülése mellett foglaltak állást. A magyar kisebbség vezetőrétege időben is fáziskésésben volt a szászokkal szemben. Trianonig gyakorlatilag csak ideiglenesnek fogadták el az állapotot, ezt követően pedig csak igen lassan indul meg a politikai párttá szerveződésük. Az 1921-ben megalakuló Erdélyi Néppárt majd Magyar Néppárt (Hans Freytag későbbi bukaresti német követ szerint a „Magyarországról Romániába emigrált jászisták”¹⁸), majd az 1921 júniusában létrejövő Magyar Szövetség egyesüléséből jött létre 1922. december 28-án az Országos Magyar Párt báró Jósika Sámuel elnökletével.¹⁹ Az első választás, amelyen a magyar kisebbség képviseltette magát az 1922-es volt, ahol a 38 képviselőből 34-et különböző ürügyek okán elutasítottak, végül 3 képviselő jutott be a szenátusba, 3 pedig az alsóházba.

Az első közeledési kísérletek (1922)

Az első kapcsolat-felvételi kísérletek 1921–1922 fordulóján történtek magyar oldalról és mindennek apropóját az 1922-es parlamenti választások adták.²⁰ Az általam feltárt diplomáciai iratok közül az első követségi jelentés 1922. január 15-én íródott.²¹ Hory András a bukaresti magyar követség első számú tanácsosa azt jelentette Bánffy Miklós külügyminiszternek, hogy a Magyar Szövetség szükségesnek tartja más

születésnapján. I–III. kötet. Szerk.: Anka László – Hollósi Gábor – Tóth Eszter Zsófia – Ujváry Gábor. Budapest, 2016. II. k. 123–137.

¹⁸ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (továbbiakban: PA AA) RAV Budapest 36. Hans Freytag bukaresti német követ feljegyzése a Magyar Párt fejlődéséről 1925. január 29.

¹⁹ Az Országos Magyar Párt történetét bemutatja: György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2017.

²⁰ Tilkovszky Loránt: I.m. 1100.

²¹ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 6. cs. 27/2. t. 34. pol. res. Hory András szigorúan bizalmas jelentése Bánffy Miklósnak 1922. január 15.

kisebbségekkel való kooperálást, elsősorban a szászokkal és a svábokkal. Horynak ez a megfogalmazása arra is rámutat, hogy nem tekintett egységesen a romániai németekre, de a fentebb leírtak alapján ez valahol érthető is. A jelentésben azt is olvashatjuk, hogy Szele Béla, bár nyílt megbízás nélkül, de fel fogja venni a kapcsolatot a szászokkal.

Három nappal később, január 18-án Hory András már arról tett jelentést, hogy Hans Otto Roth milyen nehézségeket lát a magyar–szász együttműködésben.²² A szász vezető nagyon egyértelműen fogalmazott: „A román parlamentben jelenleg 42 nemzetiségi képviselő foglal helyet. Ezek közül fajsúlyba csak a német kisebbségek képviselőinek van. A jelenlegi magyar nemzetiségi képviselők értéke mindenki előtt tisztán áll, a többiek alacsony nivója pedig eleve kizárja a közös munkát. Ha azonban az értékes magyar elem képviselve lesz, úgy azzal bizonyos vonatkozásokban – azonban így is csak befelé – el tudok képzelni egy kapcsolatot. De kifejezett együttműködésre ma nem lehet gondolni.” Ezzel a szász vezető nagyon lesújtó véleményt fogalmazott meg az akkori magyar képviselőkről. Rothnak minden bizonnyal szeme előtt lebegett Iuliu Maniu egyik korábbi figyelmeztetése: „Figyelmeztetem Önt, hogy mi mindenkor honorálni fogjuk a szászok jogos kívánságait, de ha megkísérelnék a magyarokkal való együttes akciót, eltiporjuk Önöket.”²³ Roth előadta, hogy a román kormány már eddig is tett a szászokkal szemben koncessziókat. Így például a szász szervezkedés fölött, amely a Magyar Szövetségnél sokkal konkrétabb formában történt, a román kormány szemet hunyt. A Bukarestben felállított szász Geschäftsstelle létezéséhez a román kormány hallgatólagosan hozzájárult. Nemzeti színeik használatában sem korlátozták őket. Ebből is látható, hogy a román politika bizonyos engedményekkel lojálisabb tette a szászokat, nem voltak érdekeltek abban, sőt ellenérdekeltek voltak, hogy a magyarokkal kooperáljanak. Szembesülve a rideg tényekkel a magyar külügyminisztérium az erdélyi magyar politikai vezetőknek címzett iránymutatásában csak távoli célként fogal-

²² MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Iratok 230. cs. 27/4. t. 454/1922 410.o. Hory András jelentése Bánffy Miklósnak 1922. január 18. – Más kontextusban idézi: Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro-Print Kiadó, Csikszereda, 2013. 109–110.

²³ Lásd u.o.

mazta meg a többi kisebbséggel való együttműködést. Az erdélyi szászok mellett a dobрудzsai és a besszarábiai kisebbségekben is lehetséges szövetségest látott a jövőre nézve.²⁴ Hory András válaszában megírta, hogy adott helyzetben ennek semmi esélyét nem látja. Függetlenül azonban a végleges megállapodástól a magyarság a vegyes vidékeken a szászokat fogja támogatni.²⁵ A követség a szászok elzárkózó magatartását a szász-liberális paktummal magyarázta.²⁶

Ez volt a helyzet a politikai vezetők szintjén, de Vörnle János követségi titkár jelentése által bepillantást nyerhetünk abba is, hogy alsó szinten, a bánáti svábok között tájékozódva, milyen nehézségek adódtak magyar–német–román viszonylatban.²⁷ „A sváb paraszttal vele született nehézkesség és konzervativizmus nem engedi, hogy rövid három év alatt kivetközzék abból a szellemből, amelyben nevelkedett. Mint a múltban, úgy jelenleg is őszintén magyarbarát, a románokat megveti, aminthogy a háború előtt megvetette, hiszen azelőtt az oláhság fogalma egyenrangú volt az ő szemében a tolvaj cigányéval. A román csendőrtől, de főképp a botbüntetéstől azonban nagyon fél, amiért is teljesen passiv viselkedik s ellenállást mindaddig nem is fog kifejtteni, amíg nem bántják a földjeit, amit a románok egyelőre nem terveznek.” – olvashatjuk a jelentésben. Ugyanakkor néhány sorral lejjebb önellentmondásba kerül: „Nem magyarok ők már, akiknek azelőtt vallották magukat, hanem csak magyarophilek.” Ezen törekvésüket hathatósan támogatja a román politika. Muth Gáspár, a bánáti svábok egyik vezetője a jövőképet így foglalta össze Vörnlének: „ne gondolja a magyar kormány, hogy ha egy európai constellatio következtében mi megint együvé kerülnénk s a régi kapcsó-

²⁴ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 6. cs. 27. t. 487. res.pol. A Külügyminisztérium utasítása a bukaresti magyar követségnek 1922. január 21. Lásd még: Bárdi Nándor, 2013: 117.

²⁵ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 6. cs. 27. t. 20. res.pol. Hory András titkos jelentése a Külügyminisztériumnak 1922. január 31.

²⁶ MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Iratok 229. cs. 27/4. t. 1870/1922. Rubido-Zichy Iván jelentése a Külügyminisztériumnak 1922. március 29.

²⁷ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 6. cs. 27. t. Vörnle János követségi titkár jelentése Rubido-Zichy Ivánnak a bánáti politikai helyzetről 1922. június 19.

latot ismét felvehetnénk, – amit szívesen tennénk – ez a régi rendszer folytatását jelentené. A faji öntudatára ébredt németiségtől senki többé el nem veheti azon jogokat, amelyeket most bír. Ha Magyarországgal ismét kapcsolatba jutnánk, az csak a németiség faji, nemzeti, kulturális és adminisztratív jogainak teljes elismerésével történhetik.” Ez a gondolatmenet a dualista magyar nemzetiségpolitika bírálata²⁸ és egyben annak érzékeltetése is, hogy a németiség számára nem elsősorban az államhatárok, hanem saját jogainak az érvényesülése a fontos. Azért is lényeges ez a forrás, mert rámutat arra, hogy nem csupán a politikai vezetők nézeteltérései miatt hiúsult meg az együttműködés, hanem a választók szintjén is konfliktusokat okozhatott volna egy magyar–német megállapodás.

Az 1922. márciusi választásokon a németek a liberálisokkal együtt indultak, de áttörő sikert nem tudtak elérni, mindössze 8 szász és sváb képviselő jutott be a parlamentbe. Ez a közös indulás azt viszont jelentette, hogy a román kormány a szászokkal szemben toleránsabb lett. „A németiségnek a románokkal szembeni meghunyászkodását élenken kommentálja a Curtea de Arges-i²⁹ csók, melyet a román kulturliga az ottani ülésén Kreuter³⁰ német képviselő Jorgától³¹ kapott azért, mert ott tartott beszédében nevezett Goethe-vel és Curtea de Arges-t a német Weimar-ral hasonlította össze.” – olvashatjuk a bukaresti magyar követéség összefoglaló jelentésében.³²

²⁸ A dualista magyar nemzetiségpolitika bírálata közös nevezője volt a románoknak és a németeknek. Parlamenti beszédekben is többször előfordult. Egyik jellemző példa erre 1923. március 17-én, amikor Nagy-Románia alkotmányának terve volt a képviselőház előtt, akkor Sándor József beszédét meg-megszakították a dualista Magyarország nemzetiségpolitikáját bírálva. Nicolae Iorga ebben partnerre talált Hans Otto Rothban. Lásd: Mikó Imre: *Huszonkét év*. Stúdium Kiadás, Budapest, 1941. 45.

²⁹ Magyar neve: Argyasudvarhely

³⁰ Franz Kräuter (1885-1969) a Katolikus Német Tanárképző germanisztika professzora is volt. 1920-1938 között parlamenti képviselő. Lásd: Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918-1940)* Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 2012. 60.

³¹ Nicolae Iorga (1871-1940) történész, egyetemi professzor, költő, drámaíró, politikus. 1907-1938: parlamenti képviselő, 1931-1932-ben miniszterelnök is volt.

³² MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Iratok 228. cs. 27/1. t. Összefoglaló politikai és katonai helyzetkép Romániáról 1922. július 8.

Ebben a kezdeti fázisban tehát azt látjuk, hogy a magyarság próbálkozik szövetségest találni a németekben, de ez még nem sikerül neki. Ez az ügy a németeknek még annyira jelentéktelen, hogy német diplomáciai iratokban még elő sem bukkan, mint megoldandó feladat, vagy akárcsak olyanmi, amire diplomáciai szinten reagálni kellene, vagy említésre méltó lenne.

A romániai magyar és német kapcsolatok mélypontja (1922–1926)

Ez az a periódus, amikor egy stabil liberális kormányzás van az állam élén, de az etnikai homogenizáció jegyében a kisebbségek politikai, kulturális, gazdasági diszkriminációja zajlik. Az 1923-as alkotmányból kimaradtak a kisebbségek jogai. Az 1924-es állampolgársági törvény, az 1925-ös magánoktatási rendelet, a baccalaurátusi rendelet, mind-mind olyan hátrányosan érintették a kisebbségeket, hogy egy közös fellépés megtörténhetett volna. Egy-egy alkalommal a parlamentben támogatták egymást a kisebbségi képviselők, de ez nem volt olyan erejű, hogy összekovácsolta volna egy kisebbségi blokká Románia nemzeti kisebbségeit.

Mindeközben az erdélyi magyar politika kereste az utat a politikai elszigeteltségből való kitörésre. A megalakult egységes magyar párt, az OMP vezetősége megoszlott a tekintetben, hogy kiben lehetne szövetségest keresni. Mivel szembesültek azzal, hogy a németekkel kötendő kisebbségi blokk adott helyzetben még elérhetetlen, ezért a román politikai palettán próbálták megkeresni a lehetséges partnert. Eltekintek ennek részletes tárgyalásától, témánk szempontjából elég annyit megemlíteni, hogy 1923 novemberében Csucsán az OMP és az Averescu-féle Néppárt között paktum jött létre, aminek persze voltak bírálói, de jelentősége elvitathatatlan volt: az erdélyi magyarság kitört a politikai elszigeteltségből.³³ Ez nem jelentette azt, hogy a magyar vezetők lemondtak volna a németekkel való együttműködésről, csupán nem tartották időszerűnek.

A magyar törekvésekkel a németek is tisztában voltak és ebben az időszakban a német diplomácia is elkezdett foglalkozni a kérdéssel, vagy

³³ A csucsai paktumról részletesen lásd: Bárdi Nándor, 2013: I.m. 114–128.

egyáltalán figyelni rá. Conrad Haas temesvári főkonzul 1924 februárjában azt írta a német Külügyi Hivatalnak, hogy a magyarok nagyon töreksenek a kisebbségi blokkra, de a németek abban csak szenvedő felek lehetnének. A legnagyobb problémát az OMP vezetésében látta, mondván, hogy az a dzsentri-réteg befolyása alatt áll, amely mit sem törődik a parasztsággal. A párt vezetőségének három típusát különböztette meg: a klérus, a dzsentri, és azok a személyek, akik a románokkal kapcsolatban állnak. Ezen személyek közül néhányan a liberális pártban vannak, mint a szatmári Hámon Róbert,³⁴ aki ott a klerikális különpolitikáját nagyon ügyesen csinálja és a svábok regermanizálását akadályozni igyekszik.³⁵

A németek nyitottságát a magyarokkal való együttműködésre gátolta az a körülmény is, hogy ők egyáltalán nem vették jó néven a csucsai paktumot, sőt kifejezetten tartottak a következményektől. Ezt szintén Haas fogalmazta meg. Elégedetlenségének apropóját az adta, hogy 1924 elején néhány sváb politikus kivált a Deutsch-Schwäbischer Volksgemeinschaftból, és áttért az Averescu-pártiakhoz, „akik minden eszközzel a német mozgalom ellen vannak”.³⁶ Azokról a sváb egyeniségekről volt szó, akik az egységes Volksgemeinschaft előtt a Deutsch-Schwäbischer Volkspartei tagjai voltak (Michael Kausch, Viktor Orendi-Homenau, Otto Alscher). Őket ezért hazaárulóknak bélyegezték. Haas úgy vélte, hogy a németység az Averescu-párttól még kevesebbet remélhet, mint a liberálisoktól. Az Averescu-pártiak németellenessége megmutatkozott az egyre inkább németellenessé váló *Temeswarer Zeitung* hasábjain is, ahol a cikk írója, Cornel Grofsorean³⁷ „politikai szerelmi vallomást” tett a romániai

³⁴ Hámon Róbert (1872–1934) pápai prelátus, szatmári székesegyházi kanonok

³⁵ PA AA RAV Budapest 36. Conrad Haas jelentése a német Külügyi Hivatalnak 1924. február 3.

³⁶ PA AA Budapest 36 Temesvári Főkonzulátus jelentése a német Külügyi Hivatalnak 1924. március 26.; lásd még: Böhm, Johann: *Nationalsozialistische Indoktrination der Deutschen in Rumänien 1932–1934*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2008. 18.

³⁷ Grofsorean, Cornel (1881–1949) bánáti publicista, újságíró, szociológus, Temesvár polgármestere (1921–1922, 1931–1932) országgyűlési képviselő 1926-ban Averescu-pártiként, Bánát-Kőrösvidéki Szociológiai Intézet megalapítója. Román, német és magyar újságokban is publikált. (http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Cornel_Grof%C5%9Forean Letöltés: 2018. október 18.)

magyarság irányába, amikor üdvözölte a Goga-val és Averescuval való paktumukat. Kifejtette, hogy előbb fognak a magyarokkal megegyezni, mint a németekkel.³⁸ Grofsoorean nem vette észre, hogy Averescuék tulajdonképpen ki akarják egymás ellen játszani a németeket és a magyarokat. A konzul tartott attól, hogy a magyarok a paktumért cserébe olyasmit ajánlanak, ami a svábok kárára fog válni. Jakabffy Elemér, az OMP egyik alelnöke azt nyilatkozta, hogy a magyarok Averescu tevékenységét külföldön támogatják. A konzul az egész paktumot úgy értékelte, hogy a magyarok és a románok közötti megegyezés a svábok kárára számára nem újdonság, mert Szatmár vidékén hasonló egyszer már sikerült nekik. Úgy vélte, hogy a szatmári svábok mozgalmát még mindig a magyarok nyomják el. Jakabffy azt ajánlotta a szatmári sváboknak, ha felhagynak a német agitációval, akkor a magyar kormány a Magyarországon élő németeknek engedményeket fog tenni iskolakérdésben. Haas tartott attól, hogy a németiség egyre inkább izolálódni fog, nem lesz sem társadalmi, sem gazdasági befolyása és amennyiben Averescu kerül hatalomra, a német pártot el fogja lehetetleníteni. A hatóságok ugyan nyilvánosan nem idegenellenesek, de mindent megtesznek, hogy a svábokat, az egyedüli lojális csoportot, visszaszorítsák – olvashatjuk a jelentésben.

Úgy vélem, hogy az a helyzet, ami 1924 tavaszára kialakult igazán sem a magyar, sem a német kisebbségnek nem kedvezett, de mint ilyen a román kormánypártra stabilizálóan hatott. Az a megosztottság, amivel a németek egyváltéban bírálták – joggal – a magyar politikai vezetőket, a német vezetőségben is megvolt és a töréspontot a szász és a sváb képviselők között lehetett érzékelni. A szatmári sváboknak a helyzete jelentős ütközőzóna volt a magyar és a német politikai vezetés között, tehát ilyen szempontból is egyetérttek Johann Böhm történésszel, aki azt mondta, hogy Averescuék ki akarták játszani egymás ellen a két kisebbséget.³⁹

Nemcsak a szatmári sváb kérdés élezte a két kisebbség közötti feszült viszonyt, a kolozsvári szász és magyar evangélikusok szembenállása is ezt tette. A kolozsvári ág. ev. egyház felkérte az OMP-t, hogy a magyar és szász evangélikus hívek közötti diszharmoniót feloldja.

³⁸ Lásd 35. ljt.

³⁹ Böhm, Johann: I.m. 19.

Rudolf Schuller,⁴⁰ szász vezető azt kérte, hogy a kolozsvári evangélikus egyháztanácsban egyenlő számban legyenek jelen magyarok és szászok, de a magyaroknak ez elfogadhatatlan volt, mert kétszer annyi magyar szavazó volt, mint szász. (283 szász, 590 magyar). Azt kívánta továbbá, hogy a lelkész szász, a világi vezető pedig magyar legyen. Mivel a tárgyalások nem vezettek eredményre, a magyar tárgyalófél, Grandpierre Emil ügyvezető alelnök azt javasolta, hogy egy 6 tagból álló bizottság vitassa meg az ügyet, és ha nem jutnak dűlőre, akkor váljanak ketté a magyar és a szász evangélikusok.⁴¹ Az OMP Intézőbizottságának 1924. december 13-i ülésen már arról számoltak be, hogy ez a bizottság felállt.⁴²

A kolozsvári evangélikusok közötti feszültség azonban a következő évben még inkább fokozódott. A hívek szász papot választottak és bezárták a magyar nyelvű iskolát. A szász pap azért volt fájó a magyar evangélikusoknak, mert amikor dr. Adolf Schullerus lett a világi főgondnok, őt azzal az ígérettel fogadták el a magyarok, hogy a pap magyar lesz, hogy a paritásos alapot betartsák. Ha szász papot választanak, akkor ő lemond.⁴³

Mindezzel együtt a magyar–német együttműködés lehetősége 1924 végére a mélypontra érkezett. A bukaresti magyar követség jelentésében keserűen állapítják meg, hogy a németek, ha lehetőségük adódik, kollaborálni igyekeznek a románokkal, és a magyarokkal csak akkor fognak együttműködni, amikor a román kormányra akarnak nyomást gyakorolni. Amit a magyarság a németektől várhat, hogy közös ügyekben együttesen lépnek fel, de pártszövetségre egyelőre nincsen kilátás, azon-

⁴⁰ Megjegyzendő róla, hogy 1918 októberében indítványozta, hogy a németek adjanak ki egy olyan nyilatkozatot, amely Magyarország területi integritása mellett áll ki. Lásd: Ciobanu, Vasile: *I.m.* 29.

⁴¹ Jegyzőkönyv az OMP Intézőbizottságának Marosvásárhelyen 1924. október 18-án megtartott üléséről. Lásd: *Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez I. A vezető testületek jegyzőkönyvei*. Összeállította: György Béla. EME – Pro Print, Kolozsvár – Csíkszereda, 2003. 59.

⁴² Jegyzőkönyv az OMP Intézőbizottságának Marosvásárhelyen 1924. október 18-án megtartott üléséről. Lásd: *Iratok...* 75.

⁴³ Szász papot választottak a kolozsvári evangélikusok. Brassói Lapok, 1925. augusztus 26.; A szász lutheránusok szerepe egy magyar iskola betiltásánál. Ellenzék, 1925. augusztus 29.

ban ez utóbbi talán nem is lenne kívánatos egyik félnek sem – olvashatjuk a jelentésben.⁴⁴

A szövetség létrehozását az is nehezítette, hogy 1925 elején tovább mélyült a romániai német kisebbségi politika válsága. Míg egy évvel korábban az Averescu-párttal kollaboráló sváb képviselők gyengítették az egységet, 1925 elejére a Deutsch-Schwäbische Volkspartei-ből többen átléptek a liberális pártba, ezzel újabb szakadást hozva a kisebbségi politikába.⁴⁵ A liberális sajtó mindennek nagy hangot adott. A liberális párthoz való átállást ugyanaz a Michael Kausch kezdeményezte, aki egy évvel korábban Averescuékhoz pártolt. Conrad Haas szerint a separatisták „a magyarónok által legyőzött svábok”. A konzul hibáztatta a többséget, hogy nem akadályozták meg Kausch liberálisokhoz való átállását, mert ezzel nagy kárt okozhatnak a német mozgalomnak.

Ugyancsak nem segítette a szövetség létrehozását az sem, hogy a két kisebbség az iskolahálózatot érintő törvények tárgyalásánál (1924-ben az állami elemi oktatásról hozott törvény, mely a felekezeti iskolák szétbontását célozta és kötelezővé tette a román nyelvű oktatást; majd 1925-ben a magánoktatási törvény, mely a felekezeti iskolákat is a magániskolák közé sorolta, és ugyanabban az évben hozott baccalaureatusi törvény, mely szerint az érettségi nyelve a román) sem tudott egységesen fellépni, holott mindkét kisebbség számára sérelmesek voltak. Hans Freytag, bukaresti német követ bírálta a magyar parlamenti képviselők felszólalását, és őket hibáztatta, amiért nem tudtak egységesen fellépni.⁴⁶ A parlamenti tárgyalást megelőzően a magyarok és a németek megegyeztek, hogy egységes álláspontot fognak képviselni, de a magyarok nem tájékoztatták a németeket arról, hogy milyen demonstrációt

⁴⁴ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervál Iratok 15. cs. 27. t. 3/1925. res. pol. A bukaresti magyar követség szigorúan bizalmas jelentése a Külügyminisztériumnak 1924. december 22.

⁴⁵ PA AA RAV Budapest 36 Temesvári Főkonzulátus jelentése a német Külügyi Hivatalnak 1925. január 16.

⁴⁶ PA AA RAV Budapest 36 Hans Freytag jelentése a német Külügyi Hivatalnak 1925. május 3.

fognak a parlamentben végbevenni.⁴⁷ Mindketten megegyeztek abban, hogy a megállapodásukról senkinek nem fognak beszélni, ehhez képest az erdélyi magyar sajtó visszhangzott a megállapodásról. „Az ehhez hasonló esetek miatt nagyon nehéz a magyarokkal való együttműködés.” – vonta le a konklúziót Freytag. Sándor József szenátor, az OMP alelnöke pedig óvott attól, hogy a magyarok a szászokkal közösen adjanak be petíciót a Népszövetséghez az iskolakérdés miatt, mert szerinte Hans Otto Roth magatartása nem volt megfelelő az iskola ankét során a parlamentben.⁴⁸

Tehát gyakorlatilag patthelyzet alakult ki a két kisebbség között, és Vörnle János követségi titkár nagyon szűklátókörűen mindezért Hans Freytag bukaresti német követet okolta. „Freytag úr személye Budapesten ismeretes. A defetizmussal határos pesszimista mentalitású, körmét rágó púpos ember, aki minden erélyesebb és nagyobb koncepció megvalósításának útját fogja állni. [...] Freytag úr pozíciója Berlinben olyan gyöngye, hogy a legcsekélyebb légáram ledönti.” – vélte Vörnle.⁴⁹ A követségi titkár a Magyar Párt relatív konszolidált állapota miatt elérkezettnek látta az időt, hogy a két kisebbség együttműködésének alapját megteremtse. A nyílt kollaborációt még időszerűtlennek tartotta, hanem a „getrennt marschieren, vereint schlagen”⁵⁰ formáját vélte lehetségesnek. Vörnle bizakodott abban, hogy a német követet mielőbb nyugdíjazni fogják, és az új követ, szembesülve az eddigi német kisebbségi politika csődjével, hajlandó lesz a magyarokkal tárgyalni, mert Freytag „a témáról még csak beszélni sem volt hajlandó”.

A Wilhelmstrasse számára sem volt fontos, hogy a két kisebbség akár Romániában, akár másutt együttműködjön, de az fontos volt számára, hogy a határain túl élő németekkel foglalkozzon. Ebből a célból állították fel 1919-ben a Deutscher Schutzbundot, melynek elnöke, Karl C.

⁴⁷ Nagy Károly református püspök nem volt hajlandó románul felolvasni a parlamenti beszédét.

⁴⁸ Az OMP Elnöki Tanács ülése 1925. május 13-án. Lásd: *Iratok...* 222–223.

⁴⁹ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 15. cs. 27. t. 352. res. pol. Vörnle János követségi titkár szigorúan bizalmas jelentése a Külügyminisztériumnak 1925. augusztus 29.

⁵⁰ külön menetelni, együtt ütni

Loesch 1925 nyarán Romániába utazott, hogy az ott élő németek helyzetéről képet kapjon.⁵¹ A budapesti német követnek, Johannes Welczeknek írott beszámolójában,⁵² a romániai német és magyar kisebbség együttműködési nehézségeiről nagyon higgadt és objektív képet adott. A nehézségek okaként említi, hogy a magyarok és a németek más-más településeken élnek. A Bánátban a magyaroknak teljesen alávetett szerepük van és számszerűen is nagyon kevesen vannak. Szeben és Beszterce környékén németek és románok élnek együtt. Magyarok és németek között jelentősebb érintkezés csak Brassó és Medgyes környékén van. A szatmári vidéknek teljesen más helyzete van. Hans Otto Roth és Rudolf Brandsch elutasították Ewald Ammendének, az abban az évben alakuló Európai Nemzetiségi Kongresszus elnökének, azt az irányelvét, hogy a kisebbségek működjenek együtt;⁵³ azt viszont helyeselték, hogy Loesch két magyar vezető politikussal, Jakabffy Elemérrel és Bethlen Györggyel tárgyaljon. A beszámoló szerint Jakabffy elismerte, hogy a német-magyar kooperáció sikertelenségéért a magyarok a hibások, de sokáig az a németeken múltott. Jakabffy azt panaszolta, hogy a bánáti svábok megzavarják a magyar-német együttélést azzal, hogy regermanizálni akarják a szatmári svábokat. A Schutzbund képviselője megígérte Jakabffynak, hogy utazást tesz Szatmár vidékén is, hogy informálódjon az ottani helyzetről. Valóban el is utazott arra a vidékre, és az volt a konklúziója, hogy nem szabad lemondani a németeknek a szatmári svábokról és próbáljanak meg a püspökkel jó viszonyban lenni, hogy német szempontból kívánatos papok kerüljenek a svábok lakta településekre. Loesch azt javasolta a budapesti német követnek, hogy kívánatosnak tartana egy eszmecserét Jakabffy és Bleyer Jakab között. Ezzel a Schutzbund vezetője nyilván azt akarta mondani, hogy a szatmári svábok sorsa alkupozíció lehet a magyarországi németekre nézve a romániai magyarságon keresztül.

⁵¹ Baumgartner: *I.m.* 109.

⁵² PA AA RAV Budapest 36. Deutscher Schutzbund beszámolója Johannes Welczeknek 1925. október 2.

⁵³ Erről bővebben lásd: Eiler Ferenc: *Kisebbségvédelem és revízió. Magyar törekvések az Európai Nemzetiségi Kongresszuson (1925–1939)*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007.

Grandpierre Emil, az OMP egyik alelnöke, Ugron Istvánnak, az OMP elnökének készült bizalmas feljegyzésében fontosnak tartotta, hogy a magyar politikai vezetők jó kapcsolatot tartsanak fenn a Deutscher Schutzbunddal, mert úgy vélte, hogy az az erdélyi szászokra nagy befolyással van. Ugyanakkor a szászokkal kapcsolatban óvatosságra intett, mert „belőlük jó fegyvertárs sosem lesz.” A svábokkal való kooperálás lehetőségében hitt.⁵⁴

Az 1925-ös mélypont a két kisebbség között két nemzetközi körülmény miatt is érzékenyen érinthette az erdélyi magyarság vezetőit. Egyrészt abban az évben hívta életre Ewald Ammende észtországi német politikus az Európai Nemzetiségi Kongresszust, amitől a magyar külügy azt várta, hogy katalizátor szerepet fog betölteni a kisebbségek között. Másrészt szintén 1925-ben Csehszlovákiában a Magyar Nemzeti Párt és a Német Agrárpárt együtt indult a választásokon.⁵⁵ Ezek a körülmények azonban vajmi kevés hatással voltak a romániai kisebbségi politikára. A magyar és német kisebbség együttműködési próbálkozására újabb lendületet az 1926 elején esedékes közigazgatási választások adtak.

Újabb lehetőség az együttműködésre – az 1926-os választások

Az 1926-os közigazgatási választások előtörténetét az általam feltárt források közül legrészletesebben Hans Otto Roth 1926. márciusi feljegyzéséből olvashatjuk.⁵⁶ Hans Freytag, bukaresti német követ 1926. március 17-én küldött jelentést a berlini Külügyi Hivatalba, melyhez csatolta Hans Otto Roth 1926. március 15-én írt feljegyzését a magyarok és a szá-

⁵⁴ Grandpierre Emil: *Feljegyzések. A németekkel való együttműködés kérdése*. Kolozsvár, 1925. augusztus 11. Bethlen György Hagyaték – Lásd: György Béla: *I.m.* 76.

⁵⁵ Eiler Ferenc: *I.m.* 207.

⁵⁶ PA AA RAV Budapest 36. Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926. Az iratnak több példánya is van és fennmaradt másutt is, mint pl. PA AA R 73651 levéltári egység alatt – hivatkozva: Eiler Ferenc: *A kisebbségek kategorizálásának kísérlete, mint politikai fegyver a magyar-német kapcsolatokban*. Regio, 2017/1. 43. A forrást közli: Marchut Réka: *Hans Otto Roth a romániai németek és magyarok kapcsolatáról (1926)*. Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2017. 451–467.

szok kapcsolatáról. Freytag jelentéséből kiderül, hogy 1925-ben Bethlen István miniszterelnök több alkalommal is felkereste a budapesti német követet, Johannes von Welczeket, báró Villani Frigyes bukaresti magyar követ pedig Freytagot, hogy a két kisebbség között jöjjön létre együttműködés. Freytag abból a célból küldte el Berlinbe Roth feljegyzését, hogy onnan továbbítsák a budapesti német követnek. Ugyanakkor határozottan állást is foglalt, hogy nagyon óvatosan kell eljárni a magyarokkal.

1925 szeptemberében Hans Otto Roth volt az együttműködés kezdeményezője a közelgő közigazgatási választásokra. A szász vezető úgy gondolta, hogy sokkal inkább a helyi politikában van meg az érdekközösség a magyar és a német kisebbség között, mintsem az országos politikában. Úgy érezte, eljött a kisebbségek együttműködésének pillanata. („Der Augenblick für das Zusammengehen der Minderheiten war gekommen.”) Roth ezt joggal érezhette így, ugyanis 1925. október 31-én az OMP Elnöki Tanácsi ülésén a vezetőség megállapodott abban, hogy a választásokon a romániai németekkel akarnak kollaborálni azokon a területeken, ahol a magyarság és a németiség többséget alkot, a lélekszám arányainak megfelelően megállapított kvótával.⁵⁷

Kolozsváron Roth találkozott Ugronnal és Gyárfással is, és hangsúlyozta, hogy elérkezett az idő az együttműködésre. A szóbeli megállapodásukat a következő hónapokban írásban többször is megerősítették. Két nappal a választások kiírása előtt Fritz Connert képviselő még felkereste Ugront és megerősítették a megállapodásukat és Bethlen György is ekképpen nyilatkozott.

Hans Otto Roth feljegyzéséből egyértelműen látható, hogy nem tudott arról, hogy az OMP és a liberális kormány között, már 1925 októberétől tárgyalások folytak. A közelgő helyhatósági választások miatt a liberálisok keresték a szövetségeseket a kisebbségekben és a magyaroknak megígérték az egyházi sérelmek orvoslását.⁵⁸ Azonban még 1926 elején is úgy érezte az OMP, hogy nem szabad elköteleződni semmilyen irányba, ezért lehetett az, hogy a szászok mindvégig úgy érezhették, hogy a két kisebbség szövetsége létrejöhet. 1926. február 1-jén azonban

⁵⁷ Az OMP Elnöki Tanácsának ülése 1925. október 31. Lásd: *Iratok...* 236–242.

⁵⁸ György Béla: *I.m.* 98–99.

Ugron István elnök felmondta az Averescuval kötött csucsai paktumot. Ám a liberálisokkal való tárgyalásokat valaki kiszivárogtatta és megjelent a sajtóban,⁵⁹ így a román tárgyalófél visszakozott és azt mondta, hogy a megállapodásról szó sem lehet. Az időközben Bukarestbe érkezett Ugront tájékoztatták a helyzetről és Tancred Constantinescu kereskedelmi miniszter vele is közölte, hogy a jelen körülmények között megállapodás nem jöhet szóba, de azt javasolta, hogy a paktumot ratifikálás nélkül is tekintsék érvényben lévőnek.⁶⁰

Minderről a szászok nem tudtak. Közvetlenül a választások kiírása utáni napon,⁶¹ Roth táviratot küldött Ugronnak és megkérte őt, hogy ő maga vagy egy meghatalmazottja vegye fel a kapcsolatot a szászokkal Bukarestben olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak lehetséges. Három napig azonban technikai okokból nem érkezett válasz. Következő hétfőn⁶² Roth Tövisen felszállt egy Bukarestből érkező expresszvonatra és ott összetalálkozott Ugronnal, aki elmondta neki, hogy a magyarok a liberálisokkal kötöttek paktumot.⁶³ Paktumot ugyan nem kötöttek, de azt működtették. A szász vezető levonta a keserű tanulságot: „A magyarok nem tartották be azon ígéreteiket, amelyeket nekünk minden formában megadtak.”⁶⁴

A közigazgatási választások a nem ratifikált paktum szellemében zajlottak és a magyar eredmények jók voltak: 31 városban a magyarok által támogatott lista győzött, a községekben a magyarság 90%-a, a váro-

⁵⁹ Nem lehet tudni, hogy magyar vagy román részről történt meg az indiszkréció, tény azonban, hogy a Pesti Hírlap 1926. február 4-i számában megjelent egy rövid cikk a hírlap bukaresti tudósítójától 3-i dátumozással, hogy az erdélyi magyarok a kormány jelöltjeit támogatják. *A romániai magyar kisebbség a kormány-jelölteket támogatja*. Pesti Hírlap 1926. február 4. 2. Egy nappal később a bukaresti Lupta című lapban is megjelent hasonló tartamú hír. *Condițiile pactului maghiarilor cu guvernul*. Lupta, 1926. február 5. 4.

⁶⁰ U.o. 107.

⁶¹ Hans Otto Roth február 26-át írt, de az biztosan téves, mert február 17-20. között voltak a választások.

⁶² Ez február 8-án lehetett, mert Ugron 6-án, szombaton érkezett Bukarestbe. Lásd: György Béla: *I.m.* 107.

⁶³ Lásd 56. lj.

⁶⁴ U.o.

sokban a 70%-a képviselőhez jutott.⁶⁵ Hans Otto Roth azonban világosan látta, hogy az OMP vezetősége tulajdonképpen csapdahelyzetbe került, amiért a liberálisokkal való szövetség keresése közben Ugron István pártelnök felmondta a csucsai paktumot. Ugyanis 1926. március 27-én a liberális kormány lemondott és a választások eredményeként Averescu került kormányrúdhhoz. Ugron ezt sem politikailag, sem erkölcsileg nem tudta felvállalni, ezért április 1-jén lemondott és az elnöki posztot gróf Bethlen György vette át.⁶⁶ Az ő politikai érzékének, személyiségének érdeme, hogy helyre tudta állítani Averescuékkel a megállapodást. Ez azért is volt lényeges, mert a májusi parlamenti választásokat a Néppárt szervezte meg.

A parlamenti választásokra készülve Iuliu Maniu, a Nemzeti Parasztpárt (Partidul National Taranesc) elnöke felvetette az OMP-nek, hogy egy erdélyi blokkot hozzanak létre a regáti fanariótákkal szemben. Ebben a blokkban benne lettek volna a románok, a magyarok, a németek és a zsidók és meglebegtette Erdély autonómiáját is, amit viszont még nem tartott időszerűnek. Mivel Bethlen György a Néppárttal való szövetség helyrehozásán tevékenykedett, ezért a magyar vezetők csak receptíve viselkedtek a Maniu által felkínált lehetőséggel szemben.⁶⁷

A németek helyzete sem volt könnyű: olyan párt volt a hatalmon, amellyel – amint már fentebb említettem – nem voltak jó kapcsolatban; a magyar vezetők megbízhatatlanságát éppen megtapasztalhatták a közigazgatási választásokon; a Maniu-féle Parasztpárt társadalmi

⁶⁵ György Béla: I.m. 111.

⁶⁶ Bárdi Nándor úgy látja, hogy Ugron lemondásában szerepe volt annak is, hogy belefáradt a Bernády György és Sándor József által képviselt politikai irányvonallal való konfrontációba. Lásd: Bárdi Nándor, 2013. 166. A németek is találgatták, hogy vajon ki lehet az OMP új vezetője. Számoltak Bethlennel, aki a kisebbségi blokk híve, Bánffy Miklóst kevésbé tartották valószínűnek, mert rendezetlen volt a román állampolgársága és magyar külügyminiszter is volt. Harmadikként Bernády Györgyre számítottak, akit a „legjobb fejnek” tartottak. Végül még Jakabffyt is szóba hozták, de nem tartották őt valószínűnek, mert tudomásuk szerint saját vagyonának mentésével foglalkozik. Lásd: PA AA RAV Bucharest 156. Temesvári Főkonzul jelentése a német Külügyi Hivatalnak a Magyar Párt helyzetéről 1926. április 30.

⁶⁷ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 19. cs. 27/a. t. 219. res. pol. báró Villani Frigyes bukaresti követ jelentése a Külügyminisztériumnak 1926. április 19.

bázisát tekintve sem állt közel a szászokhoz; a liberálisok nem voltak kormányon és a helyhatósági választásokon a magyarokkal állapodtak meg. Az pedig nyilvánvaló volt, hogy egyedül a 2%-os küszöböt nem fogják tudni megugrani. Mindent mérlegelve úgy döntöttek, hogy megpróbálnak két szálon is kapaszkodni. Az egyik a magyarokkal való együttműködés volt, a másik pedig a kormányon lévő Néppárttal. Az OMP-vel szemben Rothék kivártak és közben tárgyalásokat kezdtek Averescuval. Báró Villani Frigyes, bukaresti magyar követ a helyzetet ekképpen jelentette: „Az a gyűlés, amellyel Goga belügyminiszter és államtitkára, Bucsan viseltetnek a szászok iránt (no, meg talán egy Berlinből jövő utasítás is) arra készítette a magyarságra eddig kigyót-békát kiabáló német kisebbséget, hogy a közös sors és a testvérnemzetiség jelszavának hangoztatásával keressék az erdélyi kisebbségünkkel való szövetkezés útját.”⁶⁸ Hans Otto Roth Kolozsvárra utazott, és azt mondta az OMP vezetőinek, hogy a magyarsággal akar szövetkezni és elfogadják az OMP irányítását. Bethlen Gábor ezt ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a németek hagyjanak fel propagandájukkal a szatmári vidéken. Hans Otto Roth erre kitérő választ adott, hangsúlyozva, hogy a szatmári svábság nem az erdélyi németiség ügye, de azért megpróbál hatni, ám a status quo ante visszaállítására nem kezeskedik. A két párt vezetője végül megállapodott abban, hogy a feltétel teljesüléséig a választások előkészítése során hozott határozataikat egymás tudomására hozzák.⁶⁹ Ebben is láthatjuk, hogy milyen elmozdulás történt a magyar politikai vezetésben 1925-höz viszonyítva. Addig mindig ő volt a kezdeményező fél a koope-rálásra, 1926 tavaszára miután a februári választásokon sikeresek voltak, és Averescuékkel is már a megállapodás helyreállításán dolgoztak, tulajdonképpen erőt tudtak képviselni a szászokkal szemben és a szatmári németiség helyzete alku tárgyát képezte a két kisebbség között. Minden bizonnyal ez a magyar szembenállás is abba az irányba mozdította a Német Pártot, hogy mégis megegyezzen a Néppárttal. Egy hét leforgása

⁶⁸ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 24. cs. 27. t. 220. res.pol. báró Villani Frigyes bukaresti követ jelentése a Külügyminisztériumnak 1926. április 19.

⁶⁹ U.o.

alatt Averescuék megállapodtak a magyarokkal és a németekkel is.⁷⁰ Bethlen György azonban megállapodott Hans Otto Roth-tal is, hogy vegyes lakosságú vidékeken (Kisküküllő, Nagyküküllő, Temes-Torontál megyék) a két kisebbség együtt fog indulni.⁷¹

A választások csendben, különösebb terrorcselekmény nélkül zajlottak le. Erdélyben és a Bánátban szüksége volt a kormánypártnak a magyar és a német kisebbségre. Mindkét kisebbséghez tartozók a leadott szavazataikkal követték a vezetőiket.⁷² A választások eredményeképpen az OMP egész történetének legnépesebb parlamenti csoportját küldhette Bukarestbe (15 képviselőt és 12 szenátort).⁷³ Az Averescu-kormányzat azonban nem váltotta be a kisebbségeknek tett ígéreteit, és ezért mind a magyar, mind a német kisebbség csalódott volt, 1926 végére már a kormányváltásról is hírek terjedtek.

A kisebbségi blokk megvalósulása (1927)

A kormányváltásról szóló hírek nem voltak alaptalanok, a Néppárt alig egy éves regnálása után megbukott, ezt követte Barbu Stirbey herceg két hetes kormányzása, majd a liberálisok kaptak megbízást, hogy szervezzék meg a választásokat. Ferdinánd királyon ekkor már nagyon eluralkodott a betegsége és szeretett volna még egy egységes nemzeti kormányt látni az állam élén. A július 7-10. között megtartott választásokat a király még megérte, másfél héttel rá azonban már meghalt.

A két választás közötti időben az OMP-nek is kevés felkészülési ideje volt, hogy átgondolja az indulás lehetőségeit. Bernády és a reform-csoport a szászokhoz hasonlóan a liberálisokkal való megegyezést sürgette; másik

⁷⁰ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 19. cs. 27/a. t. 223. res. pol. és 238.res.pol. báró Villani Frigyes jelentése a Külügyminisztériumnak 1926. április 21. és 27.

⁷¹ Lásd György Béla: *I.m.* 121.

⁷² MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 19. cs. 27/a. t. 283. res. pol. báró Villani Frigyes jelentése a Külügyminisztériumnak 1926. június 1.

⁷³ Mikó Imre: *I.m.* 60–61.

alternatívaként pedig a kisebbségi blokk gondolata jött elő újra. Nemzetközi példaként már ott volt Lengyelországban a németek és az ukránok, Olaszországban pedig a németek és a szlovének blokkja,⁷⁴ illetve a már említett csehszlovákiai magyar–német választási kartell.

Nemzetközi folyamatok ide vagy oda, a két kisebbség közötti viszony 1926/27-ben sem lett jobb. Továbbra is megterhelte ezt a kapcsolatot a szatmári németek ügye. A magyar követség rendre arról számolt be a külügyminisztériumnak, hogy tovább folytatódik a Szatmár megyei svábok visszánémetesítési akciója, melynek élén Blaskovics Ferenc bánáti kanonok állt, a helyi vezető pedig Winterhofen Frigyes volt. Miben nyilvánult ez meg? A magyar iskolákat a román kormány segítségével német iskolákkal váltották fel, a középiskolákat a sváb fiatalok száz városokban végezték el, német bankokon keresztül mezőgazdasági hitelt nyújtottak a sváb parasztnak és német folyóiratokat terjesztettek. A bukaresti magyar követ azt ajánlotta a külügyminiszternek, hogy a német kormányt figyelmeztessék arra a veszélyre, amit a németesítési akció jelent a kisebbségi blokkra nézve, ami ha nem valósul meg, az a németeknek nagyobb veszteség. Azért is vélte ezt az utat járhatónak, mert a Német Párt tudvalevőleg tekintélyes pénzüsszeget kapott Berlinből, így nyilvánvalóan hatása is van rá. Villani Frigyes abban is bizakodott, hogy a bukaresti új német követ⁷⁵ is megértő lesz és be fogja látni a veszély súlyosságát.⁷⁶

1927. január 25-én Villani báró felhívta az OMP néhány képviselőjének a figyelmét arra, hogy hassanak oda a Német Párt vezető politikusainál, hogy hagyják abba a szatmári akciót, mert az fenyegeti a két párt közötti kooperációt. A magyar követ a bukaresti német követtel, Gerhard von Mutiussal is tárgyalt erről, és bár eléggé visszahúzódozó volt, de megígérte, hogy beszélni fog Hans Otto Roth-tal. A magyar külügyminiszter március 15-én utasította Kánya Kálmán berlini magyar követet,

⁷⁴ Mikó Imre: *I.m.* 71.

⁷⁵ 1926-ban Hans Freytagot Gerhard von Mutius váltotta.

⁷⁶ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 24. cs. 27. t. 15. res.pol. báró Villani Frigyes jelentése a magyar Külügyminisztériumnak a Szatmár megyei sváb propagandáról 1927. január 10.

hogy a német birodalmi kormánynál interveniáljon, hogy a bukaresti magyar követ megfelelő utasítást kapjon. Ugyanakkor a külügyminiszter Apponyi Albert grófhhoz is fordult, tudván azt, hogy nagy befolyása van Blaskovics Ferenc kanonokra.⁷⁷ Mindezt igen sérelmezte a temesvári főkonzul a Wilhelmstrassenak írt jelentésében, és keserűen állapította meg, hogy a románok még mindig nem mérték fel annak a jelentőségét, hogy a lojális kisebbséget, a németeket kellene támogatni a határmenti övezetekben.⁷⁸ Itt tipikusan arról az esetről van szó, hogy amíg valami ez egyik csoportnak sok (magyaroknak), a másiknak kevés (németeknek). És ez az állapot leginkább a románoknak kedvezett. Mindeközben a bukaresti román lapok azon kárörvendtek, hogy a magyarok kezdeményezték a kisebbségi blokk megalakítását, de a németek azt visszautasították. Ezt Hans Otto Roth, az OMP hivatalos lapjában, a Paál Árpád főszerkesztésében megjelenő Újság című lapban cáfolta, mondván, hogy ő már a lap karácsonyi számában felvetette ennek gondolatát.⁷⁹ Május 16-án Villani báró azt jelentette Budapestre, hogy a német követ felszólítására Blaskovics prelátus felkereste őt. A kanonok viszont tagadta, hogy bármi olyat tenne, ami a magyar–német viszonyt sértené.⁸⁰

Június 7-én viszont az Averescu-kormány megbukott, tehát igen gyorsan felül kellett kerekedni mindkét kisebbségnek a sérelmeken, hogy a kisebbségi blokkot létrehozassák. Június elején Bethlen György Bukarestbe ment tárgyalni a Német Párt képviselőivel. Ugyanakkor Bernády Ion Duca és Vintila Bratianu meghívására látogatta meg a román fővárost azzal a céllal, hogy a liberálisokkal egyezkedjenek. Bethlen György is folytatott tárgyalásokat a liberálisokkal, mivel azonban nem

⁷⁷ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 24. cs. 27. t. 211. res.pol. A Külügyminisztérium összefoglalója a szatmári sváb ügyről Bethlen István miniszterelnöknek 1927. június 14.

⁷⁸ PA AA RAV Budapest 37. Temesvári Főkonzulátus jelentése a német Külügyi Hivatalnak 1927. április 12.

⁷⁹ A kisebbségi blokk. Újság, 1927. március (szakadt a lap széle, ezért a pontos dátumot nem tudjuk). 1. és lásd még: György Béla: *I.m.* 151.

⁸⁰ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 24. cs. 27. t. 211. res.pol. A Külügyminisztérium összefoglalója a szatmári sváb ügyről Bethlen István miniszterelnöknek 1927. június 14.

tudtak megállapodni, Bethlen levonta a következtéseket és a Német Párt felé fordult. Bethlen és Roth június 11-én megállapodtak azzal a feltétellel, hogy még folytatják a tárgyalásokat, aztán 14-én választási megállapodást kötöttek.⁸¹

Szentirmay József bukaresti ideiglenes ügyvivő arról informálódott, hogy Duca üdvözölte a kisebbségi listát, mert ez esetben a magyar és a német szavazók nem a Nemzeti Parasztpártra fognak szavazni a liberálisok ellenében, és Hans Otto Rothnak azt az ígéretet tette, hogy a liberálisok nem fognak erőszakoskodni a választásokon a kisebbségi szavazókkal szemben. Szentirmay helyes politikai látásmódjára vall, hogy úgy gondolta, hogy a tiszta választás illuzórikus, az a liberális politika jegyében fog lezajlani.⁸²

A döntést még el kellett fogadtatni az OMP június 16-i intézőbizottsági ülésén, ami korántsem volt egyszerű.⁸³ A döntéssel két csoport nem volt megelégedve: a disszidensek (a régi kalotaszegi Magyar Néppárt vezetői: Kecskeméthy István, Kós Károly, Tabéry Géza, Tarnóczy Lajos, Deutschek Géza) és a renegátok (akik az intézőbizottsági ülésen a liberálisokkal való paktum mellett foglaltak állást, élükön Bernádyval⁸⁴). A disszidensek, immár párton kívül, a magyar közélet demokratizálásának a szükségességét hirdették, és azzal vádolták meg az OMP-t, hogy éket ver a román és a magyar nép közé. A Kecskeméthy István elnök alatt felélesztett Magyar Néppárt Maniu-val kereste az együttműködést, ám az nagyon elutasítóan reagált. Végül négy ellenszavazattal a megállapodást ratifikálták. Egyben kimondták, hogy akik a határozattal szembehelyezkedve más pártokkal tárgyalnak, azokat kiközösítik a Pártból.⁸⁵

A súlyos választási csalások ellenére azonban 10 magyar és 5 német képviselő mégis be tudott jutni a parlamentbe. A megkötött paktum

⁸¹ György Béla: *I.m.* 151.

⁸² MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 24. cs. 27. t. 263. res.pol. Szentirmay József ideiglenes ügyvivő jelentése a Külügyminisztériumnak 1927. június 14.

⁸³ Az OMP Intézőbizottságának ülése 1927. június 16-án. Lásd: *Iratok...* 99–103.

⁸⁴ Ezt követően Bernády a pártból kilépett. Róla bővebben: Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz.* Lector Kiadó – EME, Marosvásárhely – Kolozsvár 2017.

⁸⁵ Az ülésről Szentirmay József követségi tanácsos jelentését Bethlen Istvánnak lásd: MNL OL K64. 24. cs. 27. t. 279. res.pol. 1927. június 20.

miatt azonban Jakabffy Elemér az aradi választókörzetben lemondott az utána következő német jelölt javára, Gyárfás Elemér pedig szintén átadta mandátumát az utána következő német jelöltnek, így az arány 8:7 lett, amit sok magyar kifogásolt, mert Romániában kétszer annyi magyar élt, mint német. A szenátorok közé egyedül Gyárfás Elemér tudott bejutni. Az Averescu-kormány 12 magyar szenátorával összevetve ez lényeges pozícióvesztést jelentett. A választásokon a kisebbségi blokk a Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt mellett a harmadik legjelentősebb politikai erőnek számított. Az eredménnyel mind Bethlen György, mind Hans Otto Roth meg voltak elégedve.⁸⁶

Gyárfás Elemér szenátor a választások után egy memorandumot fogalmazott meg, melyben leírta azokat a körülményeket, amelyek tulajdonképpen nem adtak más lehetőséget a két kisebbségnek, mint a közös indulást. Ebben az értékelésében viszont idealizálta a helyzetet és a valóságtól elrugaskodva festette azt feszültségmentessé: „Lényegében azonban a gróf Bethlen György és Hans Otto Roth nevéhez fűződő megállapodás mindenben fedte érdekeinket, közvéleményünk azt megnyugvással fogadta, s úgy a magyar, mint a szász nép – különösen a vegyes vidékeken – valósággal lelkesedett a gondolatért, hogy annyi év különválás után ismét közös úton haladhatunk.”⁸⁷ Hans Otto Roth a választások után a sajtónak adott nyilatkozataiban elmondta, hogyan sikerült neki a liberális és a parasztpárti vezetőket, Ducát és Maniut is megbáratkoztatni a kisebbségi blokk gondolatával. Gyárfás elismerte, hogy ez valóban ügyes diplomáciai manőver volt Roth részéről, mert mindkét pártvezér úgy gondolta, hogy a kisebbségek reális szolgálatot tesznek nekik azzal, hogy nem az ellenfelüket erősítik.

Jancsó Benedek publicista, író is megfogalmazta értékelését a kisebbségi blokkról.⁸⁸ Az eredmény megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, mert az egyesülés lehetővé tette, hogy politikai vezetőik közül a jelentékenyebbek egy néhányá dacára a szokásosnál is nagyobb

⁸⁶ Mikó Imre: *I.m.* 73. és Ciobanu, Vasile: *I.m.* 171.

⁸⁷ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 24. cs. 27. t. 350. res.pol. Gyárfás Elemér szenátor választásokról szóló memoranduma 1927. július 25.

⁸⁸ MNL OL K63 Külügyminisztérium politikai iratok 236. cs. 27/4. t. 251-262. f.

hivatalos választási visszaéléseknek, bejuthassanak a román parlamentbe. Románia a két legnagyobb és minden tekintetben legtöbb súllyal bíró nemzeti kisebbségének választási kartellje hivatva volt egy nagy kisebbségi blokk olyan középpontjának megalkotására, amely körül idővel a román állam többi kisebbségei is: a bulgárok, ukránok, oroszok stb. erős politikai tömbbé egyesülhettek volna. Ennek a kisebbségi blokknak a kifejlődése nemcsak azért volt kellemetlen a liberális kormánynak, mert a parlamenti harcokban egy 40-50 főből álló kisebbségi blokk igen kellemetlen ellenfele lehet a kormánynak, hanem külpolitikai szempontból is.

A kisebbségi blokk azonban nem vált kellemetlen ellenfelévé a kormánynak, mert mindkét fél úgy gondolta, hogy szövetségük csak a választásra szólt, és nem jelent közös kisebbségi frontot. Ennek ellenére egyezkedések, tárgyalások, a kérdés napirenden tartása továbbra is megtörtént, de ezt követően az OMP az önálló politikálás útjára lépett, mivel a két kisebbség között megoldatlan problémák voltak főleg a szatmári sváb kérdésben.

Kitekintés

Mindez nem azt jelentette, hogy az együttműködési kísérletek lezárultak volna, de a két világháború közötti időben nem valósult már meg egy 1927-eshez hasonló kooperáció. A kitekintést azért is fontosnak gondolom, mert mint láthattuk, a hivatkozott források között nem volt egyetlen román diplomáciai forrás sem. Ebből nem következik az, hogy a román politika szemet hunyt a két kisebbség közötti együttműködési törekvések felett, csupán azt jelenti, hogy nem tartotta olyan kérdésnek, ami Magyarországgal és Németországgal szembeni viszonyát befolyásolta volna. Az első román diplomáciai források, amelyekben egyáltalán előjön ez a téma, 1933-ból valók.

A magyar kormány (Bethlen István kormánya, majd később Károlyi Gyula és Gömbös Gyula kormánya is) az utódállamokban létre akarta hozni a magyar–német egységfrontot. Ez a mostani tanulmány alapján is arra utal, hogy nem volt megfelelő helyzetértékelésük. A ren-

delkezésünkre álló források szerint azt látjuk, hogy a románok csak 1933 elején értesültek erről a magyar tervről. A berlini román követtség erre csak 1933 januárjában hívta fel a külügyminiszter figyelmét. Ám jócskán túlzott, amikor azt állította, hogy a magyar kormány kérte, hogy ezek a kisebbségek a jövőben Budapestről kapják a politikai direktívákat és ne Berlinből. Arra hivatkoztak a magyarok – így a jelentés –, hogy az a terület régebben a Magyar Királyság része volt, ezért a magyarok jobban értenek a helyi viszonyokhoz.⁸⁹ Értesüléseit ellenőrizni akarta, ezért megbeszélést kezdeményezett Bernhard Bülow államtitkárral, aki tagadta, hogy határozott kérelem lenne erre. Azt azonban Bülow elismerte, hogy néhány hónappal ezelőtt a magyar és a német kormány kinevezett küldötteket, akik megvizsgálják a magyarországi németek helyzetét. A magyarok kérték, hogy ezt a vizsgálatot terjesszék ki a kisebbségekre általában, de a németek ezt visszautasították. Azóta nem történt újabb megkeresés a magyar kormány részéről – mondta Bülow. A román követ azonban – joggal – bizalmatlan volt az államtitkárral szemben.⁹⁰

A román külügy természetesen azonnal értesítette a budapesti képviselőjét is, hogy informálódjon az együttműködés tervéről, aki csak annyit tudott meg, hogy a német kormány fokozott érdeklődéssel fordul a magyarországi német kisebbség felé. A román követ azt írja, hogy a németek azért sem vállalták fel ezt az együttműködést, mert az a román–német, jugoszláv–német kapcsolatok jelentős elhigedülését okozná.⁹¹

A német külügyi források mutatják, hogy a németek olyan szinten valóban foglalkoztak a kérdéssel, hogy tanulmányokat készítettek a romániai németek és magyarok viszonyáról (ugyanazt megtették Csehszlovákiában és Jugoszláviában is), ám azoknak az volt az üzenetük,

⁸⁹ Arhiva Ministrului Afacerilor Externe (továbbiakban: AMAE) Fond 71. Ungaria 1920–1944 Vol. 71. 68. Berlini román követtség jelentése 1933. január 28.

⁹⁰ AMAE Fond 71. Ungaria 1920–1944 Vol. 71. 72. Nicolae Petrescu-Comnen jelentése Berlinből 1933. február 1.

⁹¹ AMAE Fond 71. Ungaria 1920–1944 Vol. 71. 75–76. Vasile Grigorcea jelentése 1933. február 7.

hogy a szomszédos államok németjei nem alkalmasak a magyarokkal való együttműködésre.⁹²

Összegzés

A tanulmányból vélhetőleg kirajzolódik, hogy a romániai magyar és német együttműködés nem egy lineárisan előre haladó, majd 1927-ben kicsúcsosodó történet. Nem arról van szó, hogy két kisebbség éveken keresztül próbálkozik az együttműködéssel, aztán egyszer csak közös nevezőre jutnak és sikerül kooperálniuk. Sokkal inkább azt láthatjuk, hogy adott volt két kisebbség, melyből az egyik, a német, a kisebbségi léthez szokott; a másik, a magyar, újonnan került kisebbségi léthelyzetbe; de mindkettőnek feladata volt a román politikai életbe betagozódni, és a romániai román politika alakulása szabta meg azt a keretet, amelyben ez a két kisebbség vagy érdekelt vagy ellenérdekelt volt az együttműködésre.

Az eseményeket bemutatva azt tapasztalhatjuk, hogy míg az évtized első felében inkább a magyar fél volt a kezdeményező, azon egyszerű oknál fogva, mert politikailag elszigetelt volt és ebből kereste a kiutat; addig az évtized második felében több esetben a német fél volt a kezdeményező, amiben szerepet játszott az is, hogy a román politikai pártokkal nem találták meg a számításukat, illetve az is, hogy azok a kisebbségi jogok, amiket a román politikusok a gyulafehérvári határozatok elfogadásáért cserébe ajánlottak, egyszerűen nem érvényesültek.

A két kisebbség kapcsolatát erősen megterhelte a szatmári németek ügye, mely lényegileg arról szólt, hogy egy már a századfordulóra anyanyelvében teljesen asszimilálódott sváb lakosságot bánáti sváb és erdélyi szász vezetők vissza akarták németesíteni. Ez azért is érintette érzékenyen a magyarokat, mert a határ mentén éltek a svábok, és emiatt

⁹² PA AA RAV Bukarest 156 Bd. 147/2. Az egész dosszié erről szól. Ha a Romániában élő szatmári svábokra gondolunk, azok döntő részére, akkor ez az állítás biztosan nem állja meg a helyét. Erre vonatkozóan lásd: Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918–1940)*. Kolozsvár: Kriterion, 2012.

egy esetlegesen adódó revíziós lehetőségnél nem mindegy, hogy melyik országot preferálnák. Tudjuk, hogy ilyen választás elé a szatmári svábok soha nem kerültek, de az elvi lehetősége megvolt.

Az együttműködést az is nehezítette, hogy mind az OMP, mind a Német Párt vezetősége erősen megosztott volt. A Német Párton belül a világnézeti különbségeken kívül identifikációs megosztóvonal is volt a szászok és a svábok között.

Végül, de talán döntően, az együttműködés azért sem valósult meg (illetve csak tiszavirág-életűen), mert Németország nem volt ebben érdekelt. Németország határain túl élő németjeit erősíteni akarta a nagy német nemzeti egységbe, ehhez az erősítéshez szükség volt az adott államok támogatására is és egyszerűen veszélyforrást jelenthetett a magyar kisebbséggel való együttműködés. „A német vezetésnek nem egyéb a célja, minthogy a német kisebbség végre megerősödjön és magára találjon, anélkül, hogy állást foglalna abban a veszélyes kérdésben, hogy: Magyarország vagy Románia?”⁹³ – írta dr. Arthur Busse, temesvári német konzul. Láthattuk, hogy a magyarok panaszkodtak a bukaresti német követre, Freytagra, aztán 1926-ban új követ érkezett, von Mutius személyében a román fővárosba, és bár az 1927-es kisebbségi blokk megalakulásánál ő volt a német követ, de nem az ő támogatásának volt köszönhető a blokk, mert aztán 1931-ig ő Bukarestben volt, de az együttműködésnek nem volt folytatása.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a diplomáciai iratok ennek az egész problémakörnek csak a legfelsőbb szintjét érintik, amik már az államközi kapcsolatokban relevánsak; de ahhoz, hogy ezt az egész történetet a maga bonyolult interetnikus viszonyában el tudjuk helyezni, meg tudjuk érteni, mindenképpen fontos megvizsgálni a helyi szintet és a helyi közigazgatásnak a forrásanyagát is feltárni. Ez egy jövőbeni kutatási kérdés lehet, amit mindenképp érdemes lenne megvizsgálni.

⁹³ PA AA II. Ungarn R74142 dr. Arthur Busse jelentése a magyar–német kisebbség együttműködéséről a Bánátban 1929. július 10.